

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

NOV PREGLED SOSEDNJEGA HRVAŠKEGA NAREČJA

Kljub še vedno skromni vednosti o kajkavskem narečju smo v tem stoletju priča pravemu bogastvu sintetičnih del o njem. Zadnje v nizu teh del je Lončarićeva knjiga *Kaj – jučer i danas* (dalje KJD).¹ Sledi po pravici pozabljenemu delu A. M. Lukjanenka *Kajkavskoe narečie* (Kiev 1905), ki je danes le še predmet zgodovinskega zanimanja, ter spornemu delu Z. Junkovića *Antun Vramec i podrijetlo kajkavskoga dijalekta* (Rad JAZU 363, 1972). Zadnja izvirna celostna obravnava kajkavskega narečja je članek S. Ivšića *Jezik Hrvata kajkavaca* (Ljetopis JAZU 48 [1936], str. 47–88). Lončarićevo delo gradi predvsem na temelju, ki sta ga v omenjenih delih položila Ivšić in Junković, poroča pa tudi o večjem delu obravnave kajkavščine, ki so nastale v novejšem času.

Poznavalcem literature o kajkavščini bodo razprave v KJD znane, saj so bile mnoge že prej objavljene v Hrvatskem dialektološkem zborniku in Raspravah Zavoda za jezik (= RZJ); ti dve publikaciji sta bili v zadnjih petintridesetih letih najbogatejši vir za nove raziskave kajkavščine. V KJD so mnogi članki skrajšani, verjetno zaradi poljudnoznanstvenega namena knjige. V temah KJD se odražajo številna področja Lončarićevega raziskovanja kajkavščine in štokavskih narečij v stiku s kajkavščino: med drugim so vključeni splošni pregledi kajkavskega narečja (Kajkavsko narečje, Karta kajkavskoga narečja, Naglasni tipovi), sinteze avtorjevih terenskih raziskav (Sjeveroistočna kajkavština, Istočno Međimurje, Pregrada i okolica, Kriški kraj, Kalničko-bilogorska štokavština), zgodovinske študije (O razvitku, Kajkavsko-štokavski odnosi u Slavoniji prije migracije, Jezični odnosi u karlovačkom Pokuplju i Beloj krajini, Podrijetlo gradišćanskih kajkavaca), pa tudi teoretične razprave (Sustavi u dijalektologiji, Akustičko ispitivanje kajkavske prozodije). Zadnji del knjige prinaša 36 strani dolg seznam del o kajkavščini in z njo povezanih področjih, od katerih mnoga niso bila navedena v prej objavljenih Lončarićevih člankih. Že samo zaradi tega spiska je KJD pomemben pripomoček za južnoslovanske dialektologe, še posebej za nas na tej strani Atlantika, ki imamo omejen dostop do jugoslovanskih publikacij. Prav pridejo tudi karte, še posebno barvna karta v velikosti A-4, ki prikazuje notranjo delitev kajkavščine.

Lončarićevo najmočnejše orožje je abstrakcija. Raziskovalci, željni podatkov, bodo morali pobrskat kje drugje ali pa, še verjetneje, počakati na objave drugih dialektologov, ki so raziskovali na terenu. Podatki v Lončarićevi knjigi imajo predvsem namen, podpreti trditve o inventarju prozodijskega, samoglasniškega in soglasniškega sistema v posameznem govoru. Le malo je povedanega o oblikoglasni razvrstitvi prozodijskih in segmentnih lastnosti. Tako je na primer v članku o vzhodnem Međimurju, ki je bilo pred Lončarićem deležno kar najbolj skope obravnave, kar devet strani posvečenih glasovni strukturi, tri in pol oblikoslovju, prav nič pa večjim enotam jezikovne strukture. To je samo vrh ledene gore; zanimivo bi bilo videti celotno podobo narečja, ne le njegovo ogrodje.

Zgoraj omenjena glavna kajkavska dialektološka karta se bistveno razlikuje od tiste, ki je bila prej objavljena v RZJ 14 (1988). Zahodno Međimurje je sedaj razdeljeno na

¹Mijo Lončarić. *Kaj – jučer i danas. Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini* (= Biblioteka znanstvena popularna djela, knj. 36). Čakovec: Zrinski, 1990, 287 str. + 2 zemljevida.

dva dela. Zahodni se razlikuje po ločenih refleksih za prvotni jat in polglasnik; to je arhaizem, po katerem se skrajno zahodni del Međimurja loči od ostale kajkavščine in ujema s slovenskim prekmurskim narečjem. Na novi karti je tudi razširjeno področje kajkavskega plješivičkoprigorskega govora na račun področja s čakavskim substratom (prvotno okoli Karlovca, sedaj le zahodno od mesta).

Posebno zanimivost predstavlja članek Akustično ispitivanje kajkavske prozodije, ki je povzet po avtorjevi doktorski disertaciji (Bilogorski kajkavski govori, Rasprave Zavoda za jezik 12, 1986). Tu sta s spektrografsko analizo obravnavana dva izjemna kajkavska govora: v enem se prvotni cirkumfleks realizira rastoče, prvotni akut pa padajoče; drugi ima tonemsko nasprotje ne le v dolgih zlogih, ampak tudi v kratkih, če je tak zlog edini ali zadnji v besedi. Prvi tip je redek, če ne edinstven v slovanskih narečjih. Izpričuje namreč tako spremembo v tonemskem nasprotju, ki je sicer značilna za litovščino. Drugi tip se pojavlja ponekod v koroških govorih. Nobeden od teh dveh tipov ni bil znan na kajkavskem jezikovnem področju pred Lončarićevo analizo. Avtor je s tem odkritjem bistveno obogatil naše poznavanje tipologije kajkavskih naglasnih sistemov ter slovanskih nasploh.

Verjetno najpomembnejša izmed povzemalnih razprav v KJD je O razvitku, ki obravnava razvoj kajkavščine od pozne praslovanske do današnjega stanja. Večina Lončarićeve teorije je prevzeta iz druge polovice zgoraj omenjene Junkovićeve knjige, a se pojavlja v KJD v bolj standardni in dostopnejši obliki. Brez dvoma bo vsebina te razprave vzbudila nova razmišljanja o razvoju kajkavščine, ko bo na voljo več narečnega gradiva, a tudi na osnovi današnjega poznavanja narečne slike se dajo izpodbijati nekatere Lončarićeve trditve. Za primer naj navedem obravnavo naprej pomaknjenege praslovanskega cirkumfleksa, ki se na splošno pojmuje kot inovacija, ki deli slovenščino od ostalih južnoslovanskih jezikov. Podatki so v tem članku navedeni selektivno, da bi se povečalo prvotno kajkavsko ozemlje na račun slovenskega. Na osnovi te izoglose ima avtor prekmursko narečje (in tudi druga narečja panonske skupine) za prvotno kajkavsko. Junković je isto trdil na osnovi dveh prekmurskih primerov, in sicer (v njegovem zapisu) *gnezdô*, *bralâ*. Podobne oblike se dejansko najdejo v Pavlovem opisu govora Cankove (A Vashidegkúti Nyelvjárás Hangtana, Budimpešta, 1909), vendar pa jih Junković popolnoma napačno interpretira. Domneva namreč, da je *gnezdô* im. ed. sr. sp., *bralâ* del. -l ed. ž. sp., čemur ustreza sln. knj. *gnézdô*, *brála* (prav tam, 202). Po njegovi teoriji naj bi se v teh oblikah intonacija izgubila pred pomikom cirkumfleksa, kar naj bi bil dokaz, da je do tega pomika v prekmurščini prišlo sorazmerno pozno. Lončarić to tezo ponavlja v KJD na str. 107: »čini se da je [progresivni pomak cirkumfleksa] sekundaran i u Prekmurju«. V resnici pa je, kot sem se prepričal pri svojem terenskem delu na Cankovi, oblika *gnezdôu* lahko le tož. ed. ž. sp., ker gre ta samostalnik tam (kot tudi drugje v Prekmurju) po ženski paradigmi in ima mešani naglas (Stangova paradigma »c«, po analogiji z *ròuka* — *rokòu*), prim. *gnèizda* im. ed. Podobno je tudi oblika *bralâ* (←**brâla*) m. sp. dv. in ne ž. ed., ki je v prekmurščini *brála* (←**brâlâ*). To pa sta tudi obliki, ki bi ju pričakovali pri običajnem razvoju cirkumfleksa v slovenščini. Iz tega sledi, da glavni Junkovičev dokaz za njegovo tezo o zgodovinskem mestu prekmurščine ni veljaven in da ga zato ne gre ponavljati, še posebno ne brez ustreznega gradiva, ki bi ga podpiralo. Lončarić tudi ne upošteva podatkov, ki kažejo ta premik na kajkavskem ozemlju, kot je izkazano v govoru Bednje, npr. *eblâok* »òblak«, *ekýelu* »òkolo« (prim. W. R. Vermeer, Innovations in the Kajkavian Dialect of Bednja, v: Dutch Contributions to the Eighth International Congress of Slavists, Lisse,

1978, str. 366–372). Seveda to ne pomeni da je Bednja slovenska ali da Prekmurje nima nobene zveze s kajkavščino; resničnost je vendarle bolj zapletena od teorije. Podatke, ki nasprotujejo Junkovičevi tezi, bi bilo treba obravnavati, ne pa jih skrivati.

Na str. 261 so navedeni »Punktovi za hrvatsko-srpski dijalektološki atlas«. Razveseljivo je videti, kolikšen napredek je bil dosežen pri zbiranju kajkavskega narečnega gradiva. Od štirinšestdesetih točk sta bili popisani približno dve tretjini (42). Ta podatek je zelo koristen za vsakogar, ki načrtuje terensko delo na tem področju in bi moral vedeti, katere točke so bile že zapisane.

Bibliografija, za katero se morda po pravici trdi, da je »dosad najpotpunija bibliografija o kajkavskom narječju, i to dijalektoloških radova« (str. 6), je nekako sporno najpomembnejše novo pomagalo za strokovnjake. Vsebuje namreč številne pravopisne napake v tujejezičnih besedah in imenih, ki se dosledno prenašajo iz navedkov v avtorjevih prejšnjih objavah, npr. *O kajkavskom narječju* (str. 253) namesto (slovensko) *O kajkavskem narečju*, *Kuryłowicz* (str. 268) namesto *Kuryłowicz*, *Istriji* (str. 269) namesto (poljsko) *Istriji*, *Leskin* (str. 269) namesto *Leskien*, *puncts* (str. 274) namesto (angleško) *points*, *linguistique* (str. 279) namesto (francosko) *linguistique*, *imeny* (str. 279) namesto (rusko) *imeni*. Vprašaj v naslovu znanega Weinreichovega članka *Is a Structural Dialectology Possible?* je izpuščen (str. 280). To morda niti ni pomota, ampak podzavesten izpust, saj za Lončarića to ni več vprašanje. Bibliografija bi bila lahko tudi bolj popolna. Tako npr. manjkata celo Lončaričevi razpravi Rani razvitak kajkavštine (RJZ 14 [1988], str. 79–104) in O slovensko-kajkavskim odnosima (Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1989, str. 199–213). Navedena je razmeroma težko dosegljiva razprava H. P. Houtzagera, *Chronological Remarks on the Kajkavian Dialects of Hidegség and Fertőhomok* (Publications of the Slavic Institute in the University of Groningen, Minor Series IX, str. 1–20), medtem ko manjkata dve širše dostopni deli (*On the Kajkavian Dialects of Hidegség and Fertőhomok in the Northwest of Hungary*, v: *Dutch Contributions to the Tenth International Congress of Slavists [= Studies in Slavic and General Linguistics 11]*, Amsterdam, 1988, str. 329–363; *Phonological Remarks on the Kajkavian Dialects of Hidegség and Fertőhomok*, v: *Zbornik za filologiju i lingvistiku 1*, [1987]).

Dobro je, da z objavo Lončaričevega dela postaja vse manj resnična izjava Mateja Hrasteja, ki je l. 1956 zapisal: »Na osnovu dosadašnjih radova iz područja naše dijalektologije, po mome mišljenju, još nije moguće dati zaokruženu raspravu o svim govornim crtama naših dijalekata, jer nisu u dovoljnoj mjeri ispitani...« (Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika, *Hrvatski dijalektološki zbornik 1*, 389). KJD izpričuje velik napredek, ki je bil v zadnjih desetletjih dosežen v raziskavah kajkavskega narečja. Knjiga je lahko kažipot za bodoče delo na tem področju, saj je koristen pripomoček, vsebuje pa tudi številne pobude za nadaljnje raziskovanje kajkavskega narečja. Veliko vprašanj ostaja nerešenih, tako kar zadeva gradivo kot tudi njegovo razlago. Še zlasti je upati, da bo Lončaričovo delo zbudilo zanimanje mladih strokovnjakov za to izredno privlačno narečno področje, in to še preden bo čas izbrisal njegovo dragoceno raznolikost.